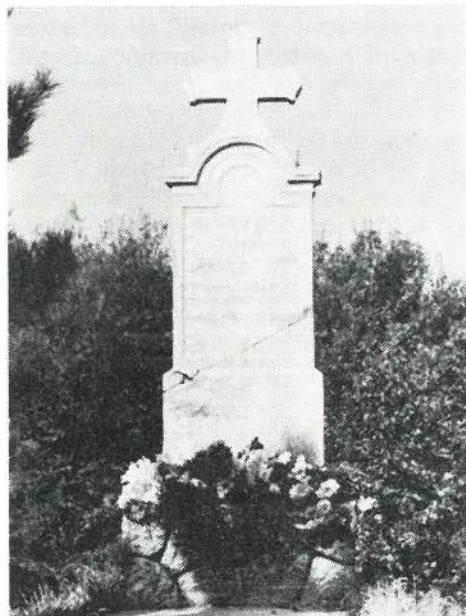

O plemenitom gestu dr S. A. Cook-a nismo do sada nigde našli podataka niti nam je poznato da je njemu zbog toga ukazana počast i priznanje. Radi toga ovaj kratak osvrt na njega, neka bude izraz naše zahvalnosti prema njegovom delu i našeg divljenja prema njegovoj žrtvi.

Dr. S. A. COOK, A VICTIM OF TYPHUS, IN VALJEVO, SERBIA, IN 1915.

Dr S. A. Cook, member of the American Red Cross Mission, arrived in spring of 1915 to Serbia, to fight an epidemic of typhus, died early in 1915 and was buried at the cemetery „Bairsko groblje“, shortly before German and Austro-Hungarian armies invaded Serbia.

Dr Cook has injected the last dose of vaccine, intended for his own protection from typhus, to a young soldier, explaining that he, doctor Cook, will get his vaccination from the first next coming shipment, but unfortunately it came too late, after doctor's death of typhus. There are still old men remembering Dr Cook, who was „a good man, excellent physician and a real Serbian friend.“

This short retrospection is to express our gratitude to defunct Dr Cook. The inscription on his tombstone reads: GREATER LOVE HATH NO MAN THAN THIS THAT A MAN LAY DOWN HIS LIFE FOR HIS FRIENDS.

OSVRTI

NEKOLIKO RIJEČI PRO DOMO SUA U POVODU KATIĆEVA ČLANKA O SRPSKIM SREDNJOVJEKOVNIM BOLNICAMA

Mirko D. GRMEK

U časopisu „Acta Historica Medicinæ, Pharmaciae, Veterinae“ objavio je Relja V. Katić, profesor Veterinarskog fakulteta u Beogradu, članak pod naslovom „O sličnosti između bolnice manastira Dečana sa bolnicom Pantokratorovog manastira u Carigradu i vremenu njenog postojanja“ (*Acta Med. Hist.*, IV, 1964, br. 1—2, str. 29—41). Članak ne donosi dosad nepoznati historijski materijal, a njegovi su zaključci bili već više puta formulirani na sličan način od drugih autora; ipak nešto je originalno: napadaj na moj rad.

Treba odmah objasniti pozadinu. Između mene i Katića postoji otvoreni sukob, jer sam ga javno optužio da se „poslužio bitnim podacima iz tuđe radnje još prije njena publiciranja i štampao ih kao da su rezultat vlastitih istraživanja“ (vid *Lij. vjes.*, 84/1962, str. 15). Reč je bila o interpretaciji i problemu podrijetla Hilendarskog medicinskog kodeksa br. 517. Nadao sam se da će moja izjava dovesti do polemike, pa sam pripremio i još uvijek čuvam obilnu dokumentaciju o Katićevu postupku. Isto sam tako mislio da će Katić reagirati na moju kritiku njegove knjige „Medicina kod Srba u Srednjem veku“ (Beograd, SAN, 1958), napose na moju tvrdnju da su njegovi podaci o signaturama izvora velikim dijelom netačni. No, on je preko toga šutke prešao i javio se tek kao — kritičar mojih publikacija!

Ne želim krenuti Katićevim stopama i sada, za uzvrat, nabrajati pogreške u njegovim člancima i knjigama. No, osjećam da mi je kao historičaru nauka dužnost da se branim, jer u mojim je zvanju povjerenje čitalaca od presudne važnosti.

Pošto je u početku naprijed navedena članka nabrojio sve autore koji su, po njegovu znanju, pisali o srpskim srednjovjekovnim bolnicama i dali u tom pogledu značajne doprinose, Katić spominje i mene, ali kao jedinu negativnu iznimku: „Nažalost ovo (tj. da se radi o značajnom doprinosu) se ne može reći za prikazivanje njihove prošlosti i u člancima M. D. Grmeka (Medicinska enciklopedija) jer sadrži greške“.

U bilješci se precizira da je reč o mojim člancima u Medicinskoj enciklopediji, knj. 8, 1964, str. 218 i 205. Ako se pogleda osmi svezak Medicinske enciklopedije, vidi se da na str. 218 nema o starim srpskim bolnicama niti riječi. Na str. 105 (ili tačnije 104—105) odista se raspravlja o toj temi, ali u okviru općeg članka „Povijest medicine“. Neobično je da Katić ne citira ovdje moj članak „Bolnica“, objavljen u toj istoj enciklopediji, iako ga dobro poznaje, pa se njime u drugim prilikama čak i poslužio. Uopće se ne spominje moj jedini zasebno objavljeni članak sa srodnom tematikom: „Medicina na području Jugoslavije u srednjem vijeku“, *Medicinar*, 1960, br. 9—10. Pri kritičkoj ocjeni važno je imati na umu da se u mojem prilično raznovrsnom istraživačkom radu nikad nisam bavio pitanjem

starih srpskih bolnica; o njima sam pisao samo u okviru općih historijskih prikaza. Ono što je, dakle, trebalo ocijeniti kao moj prilog, to nisu neke eventualne greške, nego u prvom redu uklapanje starosrpskih bolnica u široki raspon razvoja medicine kod Južnih Slavena i u svijetu uopće. Ukazao sam na izvanrednu kulturno-historijsku važnost tih ustanova, no kako su one ostale na periferiji mojih interesa pisao sam o njima bez pretenzija na originalnost. Tek sam u novije vrijeme našao u grčkim rukopisima neke dosad nepoznate priloge za tu tematiku, ali o tome nisam još ništa objavio.

Katić smatra da moji prikazi starih srpskih bolnica ne vrijede, „jer sadrže greške“. O kojim je greškama reč? Pošto je očito vrlo pomno pročitao moje tekstove, Katić je našao četiri „greške“.

Evo prva: „Netačno je tvrđenje M. D. Grmeka da je srpski kralj Milutin podigao Prodromov manastir u Carigradu“ (Katić, *cit. članak*, str. 39). Doista, Milutin je — kako izrijekom tvrdi arhiepiskop Danilo — u Carigradu, na mjestu nazvanom Prodromos, sagradio crkvu, bogato je obradio, podignuo krasne palače i osnovao „ksenodochije glagoljemo bolnice“ (vidi Daničićovo izdanje „Života kraljeva i arhiepiskopa srpskih“, Zagreb, 1866, str. 134—135). No srpski vladar, dakako, nije osnovao i drevni manastir sv. Ivana Preteče (Prodromos); Milutinova je crkva i bolnica osnovana u sklopu već postojeće skupine manastira i crkava u gradskoj četvrti nazvanoj Petra. Moja je formulacija u Med. neciklopediji, sv. 8, str. 205, doista nesporna i pogrešna. U drugom izdanju Medicinske enciklopedije prestilizirao sam taj tekst, i to još prije nego što sam saznao za Katićevu primjedbu. Kako je došlo u prvom izdanju do te pogrešne stilizacije, iako mi je bila dobro poznata svarna historijska situacija (npr. prigodom proučavanja medicinskih dijelova „Aleksijade“ od Ane Komnene naišao sam na spomen manastira Prodromos)? Mislim da se to može objasniti konfuznim formulacijama koje se stalno ponavljaju u našoj medicinsko-historijskoj literaturi. Prigovor koji mi upućuje Katić trebao bi uputiti i samome sebi. U predavanju koje je održano 1964. na Međunarodnom kongresu za historiju medicine u Bazelu i koje je štampano pod Katićevim i Stanojevićevim imenom stoji između ostaloga: „On peut admettre de même qu'une institution du même genre existait à l'hôpital du monastère de Prodrome, fondé par le roi Milutine“ (R. Katić i L. Stanejević, *Proc. of the XIXth Intern. Congr. Hist. Med.*, 1964, str. 273). Može li se ovdje razabrati da li je, po Katićevu mišljenju, Milutin osnovao manastir ili hospital u manastiru?

Nego predimo na drugu Katićevu primjednu: „Zatim M. D. Grmek tvrdi da je grčki rukopis Dioskoridovog kodeksa napisan 512. godine za Aniciju Juliano, bio svojina kralja Milutina. Koliko mi je poznato ovo još niko do sada osim M. D. Grmeka nije tvrdio“ (Katić, *cit. članak*, str. 40). Katić ne razlikuje pogrešku od hipoteze i smatra, poput srednjovjekovnih učenjaka, da neka tvrdnja vrijedi samo ako ju je ranije izrekao neki autoritet. Bila bi za mene čast da sam prvi formulirao ovu hipotezu, iako ona ne nailazi na Katićevo odobravanje. Ali ne mogu svojatati prioritet, jer evo piše Risto Jeremić (čiji rad Katić posve opravdano spominje s velikim poštovanjem): „Taj je (Dioskoridov) kodeks bio neko vreme svojina Kralja Milutina, i nalazio se kao ručna knjiga u njegovoj bolnici u Carigradu...“ (*Glasn. Min. nar. zdravlja*, 5/1925, str. 404). Već jedan od najvećih slavista Pavao Šafarik tvrdi da je Milutin obdario svoju carigradsku bolnicu dragocjenim knjigama među kojima se nalazio i Dioskuridov kodeks (P. J. Šafarik, *Geschichte der südslav. Literatur*, sv. III, Prag 1865, str. 86). Kako je opće poznato, Šafarikovo je djelo objavio K. Jireček nakon autorove smrti. On u prvi mah nije našao prigovora navedenoj hipotezi, no kasnije je — na temelju korespondencije s Premer-

steinom — promijenio mišljenje, pa je u svojoj *Istoriji Srba* izbjegao zauzimanje određenog stava. Katić citira kao definitivnu istinu Jirečekov tekst, no bolje bi učinio da je išao na izvor tih informacija, tj. da je pročitao Premersteinov predgovor leydenskog faksimilnog izdanja Dioskuridova kodeksa. Za mene je to bilo od velike važnosti još god. 1949. kad sam pisao rad o „iris Illyrica“.

Na prvom listu tog prekrasnog Dioskuridova herbarija iz VI st. nalazi se grčki zapis da ga je god. 1406. novo uvezao neki Ivan Hortasmenos, i to na trošak monaha Natanaela, koji je tada vodio brigu o liječenju bolesnika u „kraljevoj bolnici“ („... iussu et impensa Nathanaelis monachi qui nosokomon tum officium tenens aegris curandis praerat en to xenoni tou krale. Quod hospitium in ipsa urbe Constantinopoli institutum erat a krale, unde nomen traxit, id est rege Serviae Stephano Uroschio II inter annos fere 1299 et 1321...“ — Premerstein, *Codex Aniciae Julianae*, Lugduni Batavorum, 1906, col. 12). Stvarno stanje odlično je rezimirao znameniti bizantolog K. Krumbacher: „Später kam er (dieser Kodex) in das vielgenannte Kloster des Prodromos, das früher Petra hiess. Im Jahre 1406 wurde er, wie eine Notiz im Codex selbst lehrt, von einem gewissen Johannes Chortasmenos mit einem neuen Einbände ausgestattet, demselben, den er heute noch trägt. Die Kosten trug ein Mönch Nathanael, der in dem mit dem Prodromoskloster verbundenen Krankenhaus in Kpel als nosokomos waltete...“ (*Byzantinische Zeitschrift*, 14/1906, str. 659—660). Uzgred budi rečeno, Katić piše da je Milutinova bolnica „imala dva čuvena profesora. Jedan od njih živeo je u XIV veku i zvao se Jovan Hortasman, a drugi u prvoj polovini XV veka (1436) i zvao se Jovan Argiropul“. I dalje: „Iz zapisa na ovoj knjizi (Dioskuridovu kodeksu) vidi se da ju je 1406 godine prepovezao srpski monah Natanaelo koji je radio kao bolničar u bolnici“ (R. Katić, *Medicina kod Srba u srednjem veku*, Beograd, str. 169 i 170). To su očite pogreške: niti je Hortasmenos, knjigoveža i literat, bio „čuveni profesor“ u Milutinovoj bolnici, niti je Natanael (odakle se zna da je bio Srbin, a ne Grk?) „prepovezao“ Dioskuridov kodeks. Zapis je u tom pogledu nedvojen. Ponovo ističem da ne želim ovom prilikom kritizirati nedostatke Katićevih radova; osvrnuo sam se na navedene pogreške samo zato što su one u neposrednoj vezi s Katićevim zamjerkama mojim publikacijama.

Na temelju naprijed navedena svjedočanstva, većina bizantologa smatra da je Dioskuridov kodeks početkom XV stoljeća pripadao Milutinovoj bolnici, dok Premerstein misli da je bio vlasništvo manastira Ivana Preteče i da je samo „služio potrebama bolnice“. U prilog prvom shvaćanju može se navesti da se kodeks Anicije Juliane ne spominje u starom katalogu rukopisa koji su pripadali manastiru Prodromos (vidi Papadopulos-Keramens, *Nea Zion*, Jeruzalem, 1905, str. 848 ff.). To je ipak od razmjerno sekundarne važnosti za naš problem, jer je u pitanju jedno stoljeće nakon Milutinova kraljevanja. Zanima nas napose ovo pitanje: Kako je Dioskuridov kodeks dospio u Milutinovu bolnicu? On je do 1261. pripadao genoveškoj koloniji u Carigradu, a u jednoj od institucija manastira Prodromos sigurno se nalazio već sredinom XIV stoljeća, jer se njime tada poslužio jeromonah Neofit Prodromski (Neophytos Prodromenos) pri sastavljanju svojih botaničkih i medicinskih djela (vidi npr. *Cod. Vat. Palat.* 77). Neofitov rad nije do danas još znanstveno proučen. Ako se zastupa teza o medicinskoj školi u Milutinovoj bolnici, kako je to sugerirao St. Stanojević, eto u Neofitu osobe koja bi mogla imati važnu ulogu. No, o tome drugom prilikom.

Sada smo željeli samo utvrditi da je Dioskuridov kodeks dospio u biblioteku Prodromosa (odnosno, tačnije, u biblioteku bolnice Prodromosa) pokraj XIII ili početkom XIV stoljeća. Upravo je u to vrijeme kralj Stjepan Uroš II zvan Milutin

(1282—1321) osnova svoju carigradsku bolnicu. Ženidbom s princezom Simonis (bila je to politička akcija, jer je Simonis tada bila petogodišnje dijete) Milutin je 1299. postao zetom bizantskog cara Andronika II Paleologa. Svoju crkvu i bolnicu u Carigradu vjerojatno je podigao poslije ženidbe. Danilo napose ističe kako je kralj bogato obdario tu instituciju. Da li je moglo biti bogatijeg i boljeg poklona od Dioskuridova kodeksa? Kako bi inače taj skupocjeni rukopis (njegova je vrijednost u novčanom pogledu bila u ono vrijeme golema) dospio u biblioteku bolnice, a ne manastira? I zašto bi o njemu vodio kasnije posebnu novčanu brigu Natanael, monah u „kraljevoj bolnici“, da nije bio u pitanju objekt vezan uz samu tu bolnicu? Odgovori na ta retorička pitanja kazuje zašto sam se priklonio Šafarikovoj i Jeremićevoj hipotezi da je Dioskuridov kodeks neko vrijeme bil vlasništvo kralja Milutina i da je njegovom zaslugom dospio u bolnicu kod manastira Prodromos. U novije vrijeme to mišljenje zastupa u svojim publikacijama i L. Glesinger. Iako je reč o hipotezi koja nije apsolutno dokazana, ona je sigurno bolje potkrijepljena argumentima nego toliki navodi koji su se uvrijedili u našoj mediko-historijskoj literaturi samo snagom ponavljanja.

Predimo na treću Katićevu primjedbu: „Isto je netačno tvrđenje M. D. Grmeka u njegovom radu objavljenom u Zborniku radova XVIIe Congrès int. d'Histoire de la Médecine, Athènes, 1960, str. 346, red 12, da je bolnicu u manastiru sv. Arhandela kod Prizrena podigao Uroš III Nemanjić jer je ovaj manastir i bolnicu u njemu podigao njegov sin car Dušan“ (Katić, *cit. članak*, str. 39). Katićev je prigovor upućen na pogrešnu adresu. Zbornik radova Međunarodnog kongresa u Ateni svojevrsni je skandal: većina radova, pa tako i moj, štampana je uoči kongresa a da autori nisu vidjeli korekturane otiske. Broj štamparskih grešaka u toj je knjizi nečuveno velik; nije mi poznata ni jedna publikacija koja bi se u tom pogledu mogla mjeriti s tim Zbornikom. Naši historičari medicine koji su bili na tom kongresu sjetit će se možda da sam na jednoj sjednici javno protestirao protiv takvog izdavanja Zbornika i u znak negodovanja odbio da preuzmem i platim posebne otiske moje radnje. Kao primjer pogrešaka mogu samo spomenuti da su u engleskim rezimejima Slaveni konzekventno pretvoreni u robove („slavish“ umjesto „Slavic“ ili „Slavonic“). U mojim su članku na tri mjesta izostavljene cijele rečenice, što na dva mjesta čini tekst besmislenim, a na trećem — upravo onom koje citira Katić — mijenja smisao. U mojem originalnom predavanju u Ateni nadovezao sam na izlaganje o odredbama Stjepana Uroša III za dečanski hospital prikaz Dušanovih zasluga za unapređenje bolnice u Hilandaru. Ta je rečenica u štampanom tekstu izostavljena, pa se tako iduća rečenica („Pour l'hôpital de Prizren, il ordonna expressément qu'on y doive accepter seulement des gens souffrants d'une maladie aigue“) prividno odnosi na Stjepana Dečanskog, a ne — kao što je u originalu — na Dušana. Uostalom, lako se može dokazati da je tome tako. Navedeni odlomak mojeg predavanja na francuskom jeziku zapravo je skraćeni tekst poglavlja o bolnicama, koje sam dvije godine ranije objavio na hrvatsko-srpskom jeziku. A tamo jasno kažem: „Stevan Dečanski dao je sagrađiti 1330—1331, nedaleko svojeg manastira Dečani, posebnu bolnicu za epileptične, uzete i leprozne bolesnike iz cijelog područja srpske države. Car Dušan povećao je 1348. hilendarsku bolnicu i odredio za njeno održavanje stalni godišnji prihod od 200 mletačkih perpera, kojim je raspolagao posebni kaluder-predstojnik bolnice. Dušan je osnovao bolnicu — pošto je 1343. prebolio neku tešku bolest u svojem manastiru sv. Arhandela kod Prizrena. Ta je bolnica imala 12 kreveta, a zanimljivo je, da se u Dušanovu tipiku naglašava da mora služiti samo za akutne bolesnike, a ne za invalide“ (*Medicinska enciklopedija*, sv. II, Zagreb, 1958. str.

216). Očito je iz ovoga da sam u francuskom tekstu želio ukazati upravo na razliku između Stjepanove brige za kronične i Dušanove za akutne bolesnike. I na drugim sam mjestima ispravno naveo da je Dušan osnovao bolnicu kraj Prizrena. To je sve Katiću dobro poznato, ali on to prešućuje.

Četvrti Katićev prigovor upravo je dokaz da je pažljivo i kritički pročitao moj članak o historiji bolnica objavljen u drugom svesku Medicinske enciklopedije: „Netačno je i tvrđenje autora (M. D. Grmeka) da je Beogradska bolnica bila podignuta „uz katedralu“ (knj. 2, str. 216, odozgo red 24-25), pošto se ona nalazila na sasvim drugom mestu od katedrale, jer se u biografiji sasvim jasno govori o ovome“ (Katić, *cit. članak*, str. 40). Čudna li jezika/ „Pošto“ se upotrebljava u uzročnom značenju, što Vuk Karadžić osuđuje, a Daničić nigdje ne nalazi u narodnom jeziku; „sasvim“ se ponavlja dva puta, i to oba puta kao tautologija; „od katedrale“ je suvišan dodatak, čak logička greška. Predimo ipak što prije na bit zamjerke: po Katićevu se mišljenju beogradska bolnica nije nalazila u blizini katedrale, jer je bila sazidana kao posebna zgrada u kojoj se nalazila crkva čudotvorca Nikole. Katić citira poznati fragment iz Mirkovićeve izdanja starih srpskih biografija (Beograd, 1936. str. 85-86) i zaključuje: „Nerazumljivo je kako je mogao M. D. Grmek iz ovoga teksta da izvede zaključak da se Beogradska bolnica nalazila uz katedralu kada je u njemu vrlo jasno izdvojeno za kakve svrhe je služila katedrala, za kakve pogrebna crkva i kada se jasno govori da je u bolnici bila crkva sv. Nikole“. Zar Katić ne zna kakvo je pravo značenja riječi „uz“? Ona je u mojem tekstu prostorna oznaka, pa označuje „nedaleko“ a ne „u sklopu“ (kako to, čini se, Katić shvaća). Ne smije se zaboraviti da se radi o tekstu u Enciklopediji, koji je stiliziran na što sažetiji način. Po mojem se mišljenju beogradska bolnica nalazila u posebnoj zgradi nedaleko katedrale. Činjenica da se u samoj bolnici nalazila i kapela Nikole čudotvorca nimalo ne utječe na ispravnost moje navedene tvrdnje. Ova interpretacija starih izvora o smještaju beogradske bolnice nije moja nego je nalazimo kod historičara kojima Katić vjerojatno neće osporiti kompetentnost: Vatroslava Jagića i Vladimira Ćorovića. Evo što veli posljednji: „... nous savons que le même roi (despote Stevan Lazarević), au début du XVe siècle, fit construire, dans sa capitale de Belgrade, la cathédrale (Metropolitan) et, a coté, le *xenodoheion*, c'est-à-dire, comme il existe dans l'original serbe strannoprijemnica bolniim, ce que veut dire asile pour les malades. Dans cet hôpital, il fit construire aussi la petite église de St. Nikolas le Thaumaturge“ (V. Ćorović, „Les hôpitaux en Serbie au Moyen-Age“, *Medicinski pregled*, 1938. str. 148). Dalje ističe taj autor da je izbor mjesta, pokraj katedrale, bio rezultat sistematskog traženja, jer se mjesto nalazilo uz pitku vodu, što — veli Ćorović — u tadašnjem Beogradu nije bilo lako naći.